

Spółeczna odpowiedzialność biznesu w Polsce w świetle celów zrównoważonego rozwoju

Krzysztof Adam Firlej

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Katedra Mikroekonomii,
ul. Rakowicka 27, 31-510 Kraków, Polska
kfirlej@uek.krakow.pl

Abstrakt

Cel pracy: jest nim określenie znaczenia działań społecznie odpowiedzialnych przedsiębiorstw dla realizacji celów zrównoważonego rozwoju w Polsce. W badaniach posłużono się metodą *desk research*. Warstwa teoretyczna pracy została przygotowana na podstawie kwerendy literatury przedmiotu. Warstwa empiryczna pracy została zredagowana w oparciu analizę danych empirycznych dotyczących aktywności polskich przedsiębiorstw w obszarach społecznej odpowiedzialności biznesu.

Baza danych: Dane empiryczne wykorzystane w badaniu zostały zaczerpnięte z cyklu publikacji „Raport Odpowiedzialny biznes w Polsce. Dobre Praktyki...”, który zawiera informacje na temat przedsiębiorstw angażujących się w największym stopniu w działania społecznie odpowiedzialne w Polsce.

Wynik i wnioski: W latach 2016-2020 liczba praktyk nowych, praktyk długoletnich oraz firm zaangażowanych we wszystkich obszarach społecznej odpowiedzialności biznesu zwiększyła się w każdym przypadku od kilkudziesięciu do kilkuset procent. Świadczy to jednoznacznie o wzroście świadomości właścicieli przedsiębiorstw, którzy zauważają, że oprócz chęci generowania zysków znaczenie ma także troska o dobrostan otoczenia wewnętrznego i zewnętrznego firmy. Potwierdzono tezę, że rośnie popularność podejmowania dobrych praktyk w ramach społecznej odpowiedzialności biznesu co znajduje odzwierciedlenie w szerszej realizacji celów zrównoważonego rozwoju.

Słowa kluczowe:

społeczna odpowiedzialność biznesu, cele zrównoważonego rozwoju, ład organizacyjny, prawa człowieka, praktyki z zakresu pracy, środowisko, uczciwe praktyki operacyjne, zagadnienia konsumenckie, zaangażowanie społeczne i rozwój lokalnej społeczności.

1. Wstęp

Idea zrównoważonego rozwoju dotyczy solidarności międzypokoleniowej polegającej na wdrażaniu rozwiązań zapewniających dalszy wzrost, które umożliwiają aktywne włączenie w procesy rozwojowe różnych grup społecznych i tym samym dającym im możliwość uzyskiwania korzyści ze wzrostu gospodarczego. Początki dyskusji na temat zrównoważonego rozwoju obejmowały zagadnienia dotyczące konieczności redukcji negatywnego wpływu działalności gospodarczej na dobrostan środowiska naturalnego. Z upływem lat koncepcja uzyskała pełniejszy kształt, wyrównując znaczenie trzech determinant rozwoju: troski o środowisko, postępu społecznego i wzrostu gospodarczego. Obecna dyskusja na temat zrównoważonego rozwoju często odnosi się do problematyki rozwoju społeczno-gospodarczego, stając się zasadą horyzontalną, uwzględnianą w ramach wszystkich polityk rozwojowych kraju [1]. Wskazuje się na potrzebę efektywnego funkcjonowania zrównoważonej gospodarki rynkowej lub mieszanej (określanej dawniej społeczno-ekologiczną gospodarką rynkową) [2]. Koncepcja rozwoju zrównoważonego odnosi się do kategorii sprawiedliwości międzygeneracyjnej, zgodnie z którą rozwój korespondujący z obecnymi potrzebami powinien występować przy zagwarantowaniu prawa kolejnych pokoleń do zaspokajania ich potrzeb rozwojowych, czyli utrzymania właściwego dobrostanu środowiska naturalnego (wliczając zasoby i użytki pozaekonomiczne), jak również zabezpieczeniu zasobów powszechnych surowców, ze szczególnym uwzględnieniem nośników energii niezbędnych dla przyszłego wzrostu gospodarczego [3].

Wzrost zainteresowania koncepcją zrównoważonego rozwoju znalazł swoje odzwierciedlenie w podejmowaniu przez przedsiębiorstwa przedsięwzięć społecznie odpowiedzialnych. Funkcjonowanie przedsiębiorstw w duchu etyki w działalności gospodarczej wymaga nie tylko oferowania wysokiej jakości dóbr i usług ale także uwzględnienia aspektów dotyczących do-

brostanu społeczeństwa i środowiska naturalnego. Narzędziem realizacji zasad społecznej odpowiedzialności biznesu są dobre praktyki, których efektywna implementacja służy realizacji celów zrównoważonego rozwoju w grupie przedsiębiorstw.

2. Cel, metodyka i obszar badań

Celem pracy jest określenie znaczenia działań społecznie odpowiedzialnych przedsiębiorstw dla realizacji celów zrównoważonego rozwoju w Polsce. Postawiono tezę, że rośnie popularność podejmowania dobrych praktyk w ramach społecznej odpowiedzialności biznesu co znajduje odzwierciedlenie w szerszej realizacji celów zrównoważonego rozwoju.

W badaniach posłużono się metodą *desk research*. Warstwa teoretyczna pracy obejmuje genezę powstania celów zrównoważonego rozwoju, jak również nawiązuje do poszczególnych zagadnień społecznej odpowiedzialności biznesu wspierających ich realizację. W dalszej części praca zawiera uwarunkowania teoretyczne dobrych praktyk oraz społecznej odpowiedzialności biznesu. Warstwa empiryczna pracy koncentruje się na analizie dobrych praktyk z podziałem na nowe i długoletnie; zainteresowania przedsiębiorstw ich wdrażaniem ze względu na obszar oddziaływania społecznej odpowiedzialności biznesu; dobrych praktyk ogółem w kontekście wpływu na realizację poszczególnych celów zrównoważonego rozwoju.

Badania empiryczne obejmują lata 2016-2020. Dane empiryczne wykorzystane w badaniu zostały zaczerpnięte z cyklu publikacji „Raport Odpowiedzialny biznes w Polsce. Dobre Praktyki...”, który zawiera informacje na temat przedsiębiorstw angażujących się w największym stopniu w działania społecznie odpowiedzialne w Polsce.

3. Cele zrównoważonego rozwoju

Dokumentem przedstawiającym cele zrównoważonego rozwoju dla świata jest *Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030* przyjęta przez przywódców państw ONZ w dniu 25 września 2015 r. Wskazano w niej 17 głównych celów a w ich ramach wyodrębniono 169 bardziej szczegółowych zadań. Za wyznaczenie celów odpowiadała Otwarta Grupa Robocza ds. Celów Zrównoważonego Rozwoju, która została ustanowiona w trakcie Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro w 2012 roku. Grupa obejmowała 30 przedstawicieli pięciu regionów ONZ. Wytyczenie celów i zadań zostało wsparte także głosem przedstawicieli biznesu. Agenda na rzecz

zrównoważonego rozwoju nakreśla ambitny plan determinujący transformację w pięciu obszarach mających niebagatelne znaczenie dla ludzkości, które obejmują: ludzi, planetę, dobrobyt, pokój oraz partnerstwo. W dokumencie wskazano na konieczność: 1) pozbycia się ubóstwa i głodu we wszystkich postaciach i wymiarach; 2) zapobiegania degradacji planety oraz podejmowania działań w obszarze zmian klimatu, tak aby mogła ona odpowiadać na potrzeby obecnych i przyszłych pokoleń; 3) zapewnienia wszystkim ludziom możliwości korzystania z dobrodziejstwa życia na dobrym i satysfakcjonującym poziomie, jak również tego aby postęp gospodarczy, społeczny i technologiczny miał miejsce w zgodzie z naturą; 4) udzielania wsparcia na rzecz pokojowego, sprawiedliwego i inkluzywnego społeczeństwa, pozbawionego lęku i przemocy; 5) mobilizowania środków do implementacji Agendy 2030 przy partycypacji wszystkich krajów, interesariuszy i obywateli [4].

Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 stanowi kontynuację Agendy 21 [5], która zawierała 21 tzw. milenijnych celów rozwoju (MCR), ustanowionych na konferencji ONZ w Rio de Janeiro w 1992 roku, a następnie zapisanych w Deklaracji Milenijnej ONZ z 2000 roku.

Efektywna realizacja celów zrównoważonego rozwoju rodzi konieczność długofalowego planowania w celu zaspokojenia potrzeb obecnych i przyszłych pokoleń. Polski rząd będzie musiał wykazać się zdolnością przewidywania i reagowania na wiele wzajemnie powiązanych zagadnień poczynając od starzenia się społeczeństwa czy urbanizacji a skończywszy na cyfryzacji, rosnących zagrożeniach dla środowiska czy wyzwaniach dotyczących sytuacji geopolitycznej. Konieczna będzie także umiejętność rozpoznawania i zrozumienia wynikających z tych zmian warunków gospodarczych i społecznych, jak również właściwe planowanie i wdrażanie reform. Konieczny jest także umiętny dobór właściwych polityk publicznych i dyskusja nad ich potencjalnymi skutkami w kraju i za granicą. Gwarancja dobrobytu dla przyszłych pokoleń uwarunkowana jest zapasem zasobów, w tym zasobów gospodarczych, naturalnych, ludzkich i kapitału społecznego, które zostaną mu pozostawione do dyspozycji przez obecne pokolenie. Ze względu na zintegrowany charakter zrównoważonych celów rozwoju zasada spójności postrzegana jest jako kluczowa dla polskiego rządu w celu zapewnienia synergii między celami a zadaniami. Na przykład, cel 10. (mniej nierówności), jest istotnie związany z celem 1 (koniec z ubóstwem): dziewięć zadań wiąże się wprost z tymi dwoma celami, głównie poprzez wartości docelowe obejmujące powszechny dostęp do energii elektrycznej, wody, opieki zdrowotnej, budynków mieszkalnych oraz obszarów zielonych, ale także równą dostępnością zasobów. Zapewnienie spójności między celami zrównoważonego rozwoju w Polsce

zostało wsparte przez rząd poprzez stworzenie specjalnej grupy zadaniowej odpowiedzialnej za koordynację wdrożenia Agendy 2030 [7].

Efektywna realizacja celów zrównoważonego rozwoju wymaga pełnego i świadomego zaangażowania sfery biznesu czemu sprzyjać będą działania podejmowane w duchu etyki w działalności gospodarczej (tab. 1). Wszystkie cele zrównoważonego rozwoju mogą być wspierane przez podmioty gospodarcze za pomocą szeregu działań społecznie odpowiedzialnych. Warto zauważyć, że implementacja jednego zagadnienia może pozytywnie oddziaływać na więcej niż jeden z celów. Przykładowo zrównoważony łańcuch dostaw wpływa korzystnie aż na 8 celów zrównoważonego rozwoju (zero głodu; wzrost gospodarczy i godna praca; przemysł, innowacyjność, infrastruktura; mniej nierówności; życie pod wodą; życie na lądzie; pokój, sprawiedliwość i silne instytucje; partnerstwa na rzecz celów). Innym przykładem jest zagadnienie innowacyjności dla zrównoważonego rozwoju, które wspiera realizację aż 9 celów (zero głodu; czysta woda i warunki sanitarne; czysta i dostępna energia; wzrost gospodarczy i godna praca; przemysł, innowacyjność, infrastruktura; odpowiedzialna konsumpcja i produkcja; działania w dziedzinie klimatu, życie pod wodą; partnerstwa na rzecz celów).

Tab. 1. Cele zrównoważonego rozwoju w świetle zagadnień społecznej odpowiedzialności biznesu

Cel	Opis celu	Zagadnienia społecznej odpowiedzialności biznesu
1. Koniec z ubóstwem	Wyeliminować ubóstwo we wszystkich jego formach na całym świecie	godziwe miejsca pracy, zmiany klimatyczne
2. Zero głodu	Wyeliminować głód, osiągnąć bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie oraz promować zrównoważone rolnictwo	zrównoważony łańcuch dostaw, innowacyjność dla zrównoważonego rozwoju, odpowiedzialne inwestowanie, zrównoważone rolnictwo, rozwój msp, bioróżnorodność, zmiany klimatyczne
3. Dobre zdrowie i jakość życia	Zapewnić wszystkim ludziom w każdym wieku zdrowe życie oraz promować dobrobyt	odpowiedzialne inwestowanie, czyste powietrze
4. Dobra jakość edukacji	Zapewnić wszystkim edukację wysokiej jakości oraz promować uczenie się przez całe życie	rozwój przedsiębiorczości, edukacja pracowników, równość kobiet i mężczyzn
5. Równość płci	Osiągnąć równość płci oraz wzmocnić pozycję kobiet i dziewcząt	godziwe miejsca pracy, programy etyczne, równość kobiet i mężczyzn, zarządzanie różnorodnością
6. Czysta woda i warunki sanitarne	Zapewnić wszystkim ludziom dostęp do wody i warunków sanitarnych poprzez zrównoważoną gospodarkę zasobami wodnymi	innowacyjność dla zrównoważonego rozwoju, bioróżnorodność, gospodarka odpadami i recykling, odpowiedzialne pozyskiwanie surowców, oszczędzanie wody
7. Czysta i dostępna energia	Zapewnić wszystkim dostęp do źródeł stabilnej, zrównoważonej i nowoczesnej energii po przystępnej cenie	innowacyjność dla zrównoważonego rozwoju, odpowiedzialne pozyskiwanie surowców, zielona energia
8. Wzrost gospodarczy i godna praca	Promować stabilny, zrównoważony i inkluzywny wzrost gospodarczy, pełne i produktywnie zatrudnienie oraz godną pracę dla wszystkich ludzi	zrównoważony łańcuch dostaw, innowacyjność dla zrównoważonego rozwoju, rozwój przedsiębiorczości, zrównoważona turystyka

		rozwój mśp, godziwe miejsca pracy, programy etyczne, równość kobiet i mężczyzn, zarządzanie różnorodnością, odpowiedzialne pozyskiwanie surowców, oszczędzanie wody
9. Przemysł, innowacyjność, infrastruktura	Budować stabilną infrastrukturę, promować zrównoważone uprzemysłowienie oraz wspierać innowacyjność	zrównoważony łańcuch dostaw, innowacyjność dla zrównoważonego rozwoju, odpowiedzialne inwestowanie, rozwój przedsiębiorczości, rozwój mśp, odpowiedzialne pozyskiwanie surowców
10. Mniej nierówności	Zmniejszyć nierówności w krajach i między krajami	zrównoważony łańcuch dostaw, odpowiedzialne inwestowanie, rozwój przedsiębiorczości, godziwe miejsca pracy, programy etyczne, zarządzanie różnorodnością
11. Zrównoważone miasta i społeczności	Uczynić miasta i osiedla ludzkie bezpiecznymi, stabilnymi, zrównoważonymi oraz sprzyjającymi włączeniu społecznemu	zarządzanie różnorodnością, bioróżnorodność, czyste powietrze gospodarka odpadami i recykling, oszczędzanie wody
12. Odpowiedzialna konsumpcja i produkcja	Zapewnić wzorce zrównoważonej konsumpcji i produkcji	innowacyjność dla zrównoważonego rozwoju, zrównoważona turystyka, czyste powietrze, gospodarka obiegu zamkniętego, gospodarka odpadami i recykling, odpowiedzialne pozyskiwanie surowców, oszczędzanie wody
13. Działania w dziedzinie klimatu	Podjąć pilne działania w celu przeciwdziałania zmianom klimatu i ich skutkom	innowacyjność dla zrównoważonego rozwoju, zmiany klimatyczne
14. Życie pod wodą	Chronić oceany, morza i zasoby morskie oraz wykorzystywać je w sposób zrównoważony	zrównoważony łańcuch dostaw, innowacyjność dla zrównoważonego rozwoju, odpowiedzialne inwestowanie, rozwój mśp, bioróżnorodność, gospodarka odpadami i recykling, zmiany klimatyczne
15. Życie na lądzie	Chronić, przywrócić oraz promować zrównoważone użytkowanie ekosystemów lądowych, zrównoważone gospodarowanie lasami, zwalczać pustynnienie, powstrzymać i odwracać proces degradacji gleby oraz powstrzymać utratę różnorodności biologicznej	zrównoważony łańcuch dostaw, odpowiedzialne inwestowanie, bioróżnorodność, oszczędzanie wody, wylesianie, zmiany klimatyczne
16. Pokój, sprawiedliwość i silne instytucje	Promować pokojowe i inkluzywne społeczeństwa, zapewnić wszystkim ludziom dostęp do wymiaru sprawiedliwości oraz budować na wszystkich szczeblach skuteczne i odpowiedzialne instytucje, sprzyjające włączeniu społecznemu	zrównoważony łańcuch dostaw, odpowiedzialne inwestowanie, godziwe miejsca pracy, programy etyczne, zarządzanie różnorodnością
17. Partnerstwa na rzecz celów	Wzmocnić środki wdrażania i ożywić globalne partnerstwo na rzecz zrównoważonego rozwoju	zrównoważony łańcuch dostaw, innowacyjność dla zrównoważonego rozwoju, odpowiedzialne inwestowanie

Źródło: [8].

4. Dobre praktyki przedsiębiorstw społecznie odpowiedzialnych w Polsce

Koncepcja dobrych praktyk (ang. *best practices*) stanowi część dorobku o zarządzaniu przedsiębiorstwem. Jej początki można odnaleźć u Taylora, który zaproponował stwierdzenie

„the one best way” – a więc najlepszy sposób [9]. Współczesne opracowania podejmujące zagadnienie dobrych praktyk mają swój początek w latach osiemdziesiątych XX wieku. Wskazać można np. na badania Petersa i Watermana [10]. Lata dziewięćdziesiąte to okres rozwoju koncepcji nowego zarządzania publicznego (ang. *New Public Management*) kiedy to najlepsze praktyki rozpoczęto utożsamiać z sektorem publicznym. W szerokim ujęciu dobre praktyki stanowią wszystkie rozwiązania i sposoby działania, które przewyższają powszechnie realizowane działania w oparciu o typowe narzędzia. Prawidłowo scharakteryzowane mogą być wzorcem i punktem odniesienia dla rozwijania i implementowania przez inne podmioty rynkowe. W niewielkiej skali są to rozwiązania mające na celu zwiększanie przewagi konkurencyjnej i zbudowanie możliwości uzyskiwania lepszych wyników finansowych. W szerszej perspektywie istotne są rezultaty dotyczące harmonijnego rozwoju [11]. W syntetycznym ujęciu dobre praktyki to działania dające konkretne i pozytywne wyniki oraz cechujące się pewnym potencjałem innowacji [12]. Dobre praktyki dotyczą działań, które nie są nowe, lecz zostały już zweryfikowane przez konkretny podmiot rynkowy oraz istnieje możliwość określenia zależności między tym działaniem a korzystnymi wynikami [13]. Podmioty rynkowe zainteresowane wprowadzeniem dobrych praktyk powinny w momencie wyboru konkretnych działań uwzględniać następujące kryteria [14]:

- skuteczność (uzyskanie założeń, urzeczywistnienie planów, realizacja misji organizacji, synergia planów i celów, wpływ na dalszy rozwój, rozpoznanie środowiska wskutek realizacji badań, dyskusje z adresatami projektu i zgromadzenie informacji o realnych potrzebach ludzi);
- planowanie (analiza sytuacji i uwarunkowań, przygotowanie strategii działania oraz planu działań operacyjnych);
- innowacyjność (skala nowatorstwa proponowanej praktyki);
- wydajność (przeprowadzenie analizy jakościowej i ilościowej oraz sporządzenie analizy wykorzystania zasobów środków materialnych a więc finansów, technologii i infrastruktury, jak również niematerialnych ze szczególnym uwzględnieniem kapitałów ludzkiego i społecznego);
- refleksyjność (stosowanie narzędzi ewaluacyjnych i ich wykorzystywanie, ocena obiektywności narzędzi, wykorzystywanie rezultatów ewaluacji do polepszenia działań);
- uniwersalność (wdrożenie już sfinalizowanych projektów do nowych lub podobnych warunków lub wykorzystanie jedynie jako źródła inspiracji);
- etyczność (zgodność rozważanego działania z prawem, zgodność z akceptowanymi w danym społeczeństwie, branży czy obszarze działania normami moralnymi, korzystny wizerunek organizacji);

- przedsiębiorczość (możliwość wykorzystania dla realizacji misji, reprezentowanie postaw przedsiębiorczych, niezależność finansowa, podejmowanie działań w niszowej części rynku, racjonalność ekonomiczna, rozpoznanie grupy beneficjentów i klientów);
- generowanie korzyści w wymiarze społecznym (kreowanie nowych miejsc pracy, skala znaczenia projektu dla usamodzielniania się beneficjentów, adekwatność praktyki w relacji do potrzeb, oferowanie wysokiej jakości usług).

Podejmowanie dobrych praktyk w przedsiębiorstwie świadczy o jego poszanowaniu zasad etyki w prowadzeniu działalności gospodarczej. Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw stanowi koncepcję służącą firmom do integracji aspektów społecznych i środowiskowych w operacjach biznesowych i relacjach z interesariuszami. W gronie praktyków biznesu, realizujących zasady społecznie odpowiedzialnej działalności gospodarczej obserwuje się rozumienie tego pojęcia poprzez pryzmat działania opartego na trzech fundamentach, do których należą: minimalizacja ryzyka i maksymalizacja szans podmiotu gospodarczego na osiągnięcie sukcesu w długim okresie; wzrost pozytywnego oddziaływania na społeczeństwo i redukcja negatywnego wpływu oraz sposób codziennego traktowania interesariuszy przedsiębiorstwa [15]. Społeczna odpowiedzialność biznesu dotyczy działalności obejmującej nie tylko wzrost zysków przedsiębiorstwa, ale także działania podejmowane na rzecz pracowników, partnerów biznesowych, konsumentów oraz środowiska [16]. Społeczna odpowiedzialność biznesu to zaangażowanie środowiska biznesowego, które determinuje gospodarczo zrównoważony rozwój [17]. W literaturze przedmiotu odnaleźć można wiele definicji zagadnienia społecznej odpowiedzialności biznesu a wyżej przywołane stanowią jedynie niewielki ich odsetek. Niemniej jednak w definiowaniu tego pojęcia można zauważyć pewne stałe i powtarzające się elementy, do których zalicza się np.[18]:

- równoważenie trzech obszarów – ekonomicznego, społecznego i środowiskowego,
- długoterminową perspektywę – benefity wynikające z wdrażania społecznej odpowiedzialności biznesu uwidoczniają się w długim okresie,
- przyjęcie zobowiązań wykraczających poza normy prawne – wyłącznie przestrzeganie prawa nie jest jednoznaczne ze społeczną odpowiedzialnością,
- ponoszenie odpowiedzialności względem szerokiej grupy interesariuszy – przedsiębiorstwo jest odpowiedzialne wobec interesariuszy wewnętrznych oraz zewnętrznych,
- umowa społeczna – społeczna odpowiedzialność to uczestniczenie w rozwiązywaniu istotnych społecznych problemów, dialog z podmiotami funkcjonującymi w otoczeniu społecznym, udzielanie wsparcia na rzecz rozwoju społecznego i integracji społecznej,

- kontekstowy proces – społeczna odpowiedzialność ma charakter dynamiczny, który generuje kreatywne i innowacyjne rozwiązania w aspekcie zaspokajania potrzeb społeczeństwa,
- dobrowolność działań – wdrażanie działań w zakresie społecznej odpowiedzialności biznesu jest gestem dobrej woli organizacji.

Obszary oddziaływania społecznej odpowiedzialności biznesu według normy ISO 26000 stanowią [19]:

1. Ład organizacyjny – obszar obejmujący zasady i normy dotyczące szeroko postrzeganego zarządzania firmą
2. Prawa człowieka – obszar dotyczący poszanowania praw człowieka i jego godności, ze szczególnym uwzględnieniem praw obywatelskich, politycznych, ekonomicznych, społecznych i kulturowych.
3. Praktyki z zakresu pracy – obszar odnoszący się do jakości relacji z pracownikami, jak również kwestii kooperacji z podwykonawcami czy dostawcami.
4. Środowisko naturalne – obszar odnoszący się do działań dotyczących redukcji i adaptacji zmian klimatycznych, jak również troski o dobrostan środowiska naturalnego.
5. Zagadnienia konsumenckie – obszar dotyczący stosunku do konsumentów ze szczególnym uwzględnieniem uczciwych praktyk w ramach marketingu produktów i usług, uczciwych warunków umów oraz obiektywnej i prawdziwej informacji.
6. Zaangażowanie społeczne i rozwój społeczności lokalnej – w ramach tego obszaru wskazuje się nie potrzebę prowadzenia dialogu społecznego, który powinien obejmować partycypację organizacji społecznych w procesie planowania i realizacji projektów społecznych, uwzględniając przy wyborze kierunków działania rzeczywistych potrzeb społecznych, wliczając w to realizację inwestycji społecznych w takich obszarach, jak edukacja i kultura, zdrowie, rozwój i dostęp do technologii.
7. Uczciwe praktyki operacyjne – obszar obejmujący przeciwstawianie się korupcji, odpowiedzialne angażowanie się firmy w działalność polityczną, jak również uczciwą konkurencję, promowanie społecznej odpowiedzialności w łańcuchu wartości oraz poszanowanie praw własności.

Według raportu „Odpowiedzialny biznes w Polsce 2020” w ramach działań społecznie odpowiedzialnych podejmowanych przez przedsiębiorstwa można wyodrębnić praktyki nowe oraz praktyki długoletnie, które są przypisane do konkretnych obszarów oddziaływania [20]:

1. W 2020 r. obszar **ładu organizacyjnego** obejmował 36 nowych praktyk oraz 61 o charakterze długoletnim, które zostały zgłoszone ogółem przez 62 firmy. Dotyczą one sześciu kategorii: compliance, dialogu z interesariuszami, kwestii etycznych oraz raportowania i zarządzania. W tym obszarze liczba zgłoszonych praktyk była podobna do danych z 2019 r. kiedy 62 firmy poinformowały o 96 dobrych praktykach (tab. 2-4). Niezmienną pozostaje popularność praktyk z obszarów etyki i zarządzania. Warto podkreślić, że w dobie pandemii podejmowano liczne działania w miejscu pracy, co jest rezultatem częstotliwości przyporządkowania 8-go celu zrównoważonego rozwoju związanego z wzrostem gospodarczym i godną pracą.
2. W przypadku obszaru **praw człowieka** w 2020 r. zaraportowano 55 nowych praktyk oraz 55 o specyfice długookresowej, co oznacza zwiększenie popularności tego rodzaju działań w zestawieniu z rokiem poprzedzającym (tab. 2-4). Praktyki podejmowane w tym obszarze korespondują z kilkoma celami zrównoważonego rozwoju, do których można zaliczyć: cel 4. – dobra jakość edukacji, cel 5. – dotyczący równości płci, cel 8. – odnoszący się do wzrostu gospodarczego i godnej pracy, cel 10. – dotyczący zagadnienia nierówności, jak również cel. 17. – partnerstwo na rzecz celów. Zwiększenie liczby zaraportowanych i sfinalizowanych praktyk może stanowić rezultat rozwoju świadomości organizacji w aspekcie istotnej roli różnorodności i wieloaspektowości obszarów jej wdrażania. Warto zauważyć, że część podmiotów podjęło działania w obszarach, w których wcześniej nie realizowało praktyk lub wdrażało je jedynie w niewielkim stopniu.
3. W 2020 r. w obszarze **praktyk z zakresu pracy** podjęto 255 praktyk nowych oraz 270 praktyk długookresowych, które zostały zaraportowane przez ogółem 141 firm. W zestawieniu z 2019 rokiem stanowi to około czterdziestoprocentowy wzrost nowych przedsięwzięć społecznie odpowiedzialnych. To również lepszy rezultat niż w raporcie za rok 2018 kiedy nie obowiązywało ograniczenie dotyczące zgłaszania maksymalnie 10 nowych praktyk przez pojedyncze przedsiębiorstwo. Natomiast w zakresie praktyk długoletnich zaobserwowano niewielki spadek liczby zgłoszonych praktyk (tab. 2-4). Odnosząc się do celów zrównoważonego rozwoju, które związane są z implementowanymi praktykami, można wskazać na pomoc w realizacji celu 8. – dotyczącego godnej pracy, celu 3. – dobrego zdrowia i jakości życia, jak również celu 4. – dobrej jakości

edukacji. Trend ten wynika z nadania kluczowego znaczenia przedsięwzięciom dotyczącym ochrony zdrowia, jak również z często edukacyjnej formy podejmowanych działań.

4. Rok 2020 przebiegał pod dyktandem problemu pandemii Covid-19. W związku z tym pojawiły się pytania, czy w warunkach zarządzania kryzysowego zagrożenie kryzysu klimatycznego nie zostanie zmarginalizowane. Tak się nie stało i działania na rzecz ochrony środowiska, a szczególnie klimatu zostały wskazane jako jedne z najważniejszych przy planowanej odbudowie gospodarek pogrążonych w kryzysie wynikłym z pandemii koronawirusa. Szczególnie zauważalne w tym obszarze są działania podjęte przez Unię Europejską, która w Europejskim Zielonym Ładzie sprecyzowała plan przebudowy gospodarki w kierunku neutralnej klimatycznie. W obszarze **środowiska** w 2020 r. znalazły się aż 204 inicjatywy w relacji do 185 zaraportowanych w 2019 r. Pozytywnym aspektem jest kontynuacja działań podjętych w poprzednich latach – zgłoszono bowiem aż 178 praktyk o charakterze długookresowym (w relacji do 136 praktyk długoletnich w 2019 roku (tab. 2-4), oraz fakt, że więcej niż połowa praktyk wspomaga realizację 13. celu zrównoważonego rozwoju dotyczącego podejmowania działań w dziedzinie klimatu w różnej formie. Istotną rolę odegrały także projekty związane z celem 12. związanym ze zrównoważoną konsumpcją i produkcją.
5. Obszar **uczciwych praktyk organizacyjnych** obejmuje kształtowanie relacji z innymi organizacjami na rynku – głównie z partnerami biznesowymi, ale także z klientami, jednostkami branżowymi, konkurencją oraz wszelkimi innymi podmiotami funkcjonującymi w otoczeniu przedsiębiorstw. W zestawieniu z 2019 r. zaobserwowano zwiększenie się liczby nowych praktyk w tym obszarze aż o 65%. W 2020 r. zgłoszono 64 przedsięwzięcia a w 2019 r. było ich 39. W 2020 r. zgłoszono 42 praktyki długoletnie w relacji do 34 w 2019 r. co stanowi wzrost o 25% (tab. 2-4). W obu kategoriach praktyk największą popularnością cieszą się przedsięwzięcia dotyczące edukacji rynku.
6. Wybuch pandemii koronawirusa spowodował wzrost znaczenia rozwiązań kierowanych do klientów, które w raporcie określono mianem **zagadnień konsumenckich**. Ich celem było między innymi zachowanie dystansu, zwiększenie dostępności produktów i usług, przeciwdziałanie wykluczeniu i troska o dobrostan mimo konieczności izolacji. W 2020 r. zgłoszono rekordową w historii publikowania raportu liczbę praktyk w tym obszarze (107 praktyk, zaraportowanych przez 52 firmy). Warto zauważyć, że w 2020 r. w relacji

do roku poprzedniego miał miejsce ponad osiemdziesięcioprocentowy wzrost przykładów praktyk nowych, których zgłoszono 51 (tab. 2-4). W tym obszarze najczęściej praktyk wspierało 12. cel zrównoważonego rozwoju – odpowiedzialną konsumpcję i produkcję (35 praktyk). Utrwała się tendencja dotycząca dobrych praktyk wspierających realizację celu 3. – dobrego zdrowia i jakości życia (15 praktyk), oraz celu 10. – mniej nierówności (22 praktyki), które należą do najpopularniejszych.

- 7. Zaangażowanie społeczne i rozwój lokalnej społeczności** obejmuje praktyki związane z aktywnością fizyczną, bezpieczeństwem, dobrym sąsiedztwem, działania charytatywne i filantropijne, edukację dorosłych, edukację dzieci i młodzieży, innowacje społeczne, inwestycje społeczne, kampanie społeczne, kulturę i sztukę, marketing zaangażowany społecznie, profilaktykę zdrowotną, rozwój przedsiębiorczości, tworzenie miejsc pracy i rozwój kompetencji, wsparcie organizacji pozarządowych, jak również kooperację z uczelniami. Pomimo bardzo zróżnicowanej kategoryzacji praktyk, widoczną jest reakcja na największe wyzwania 2020 r., które obejmowały: pomoc służbie zdrowia, wsparcie nauczycieli i uczniów w przejściu do nauczania zdalnego, opiekę nad seniorami, którzy z uwagi na obostrzenia i fakt, że stanowili jedną z grup ryzyka, podlegali zagrożeniu wykluczeniem. Praktyki podejmowane w tym obszarze wspierały głównie realizację celu 3. zrównoważonego rozwoju – dotyczącego dobrego zdrowia i jakości życia oraz celu 4. odnoszącego się do dobrej jakości edukacji.

W latach 2016-2020 realizacja celów zrównoważonego rozwoju w Polsce wspierana była przez wiele nowych praktyk przedsiębiorstw społecznie odpowiedzialnych. Największy procentowy wzrost (+500%) odnotowano w zakresie przedsięwzięć dotyczących praw człowieka (55 praktyk w 2020 r. względem 11 praktyk w 2016 r.). Na kolejnych pozycjach uplasowały się dobre praktyki w obszarze środowiska (204 praktyki w 2020 r. względem 72 praktyk w 2016 r., wzrost o 183%) oraz działania obejmujące praktyki z zakresu prawa pracy (255 praktyk w 2020 r. w relacji do 99 praktyk w 2016 r., wzrost o 158%). Najmniejszą popularnością cieszyły się działania związane z zagadnieniami konsumenckimi, których liczba w analizowanych latach zwiększyła się zaledwie o kilkadziesiąt procent. Warto zauważyć, że wszystkie z siedmiu obszarów dobrych praktyk cieszyły się rosnącą popularnością ogółem wśród przedsiębiorstw uwzględnionych w raporcie (tab. 2.).

Tabela 2. Praktyki nowe przedsiębiorstw społecznie odpowiedzialnych w Polsce

dobre praktyki	praktyki nowe						
	2016	2017	2018	2019	2020	Zmiana % w latach 2019-2020	Zmiana % w latach 2016-2020
Ład organizacyjny	19	31	46	40	36	-10%	90%
Prawa człowieka	11	20	39	32	55	72%	500%
Praktyki z zakresu pracy	99	175	237	185	255	38%	158%
Środowisko	72	102	140	185	204	10%	183%
Uczciwe praktyki operacyjne	28	23	26	39	64	64%	128%
Zagadnienia konsumenckie	42	44	47	28	51	82%	21%
Zaangażowanie społeczne i rozwój lokalnej społeczności	190	244	291	203	348	71%	83%

źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie: [20], [21], [22], [23], [24].

Praktyki długoletnie przedsiębiorstw społecznie odpowiedzialnych w Polsce stanowią fundament realizacji celów zrównoważonego rozwoju. W latach 2016-2020 liczba praktyk długoletnich zwiększyła się we wszystkich obszarach oddziaływania. Podobnie jak w przypadku praktyk nowych (tab. 2) w zakresie praktyk o charakterze długoterminowym największym zainteresowaniem cieszyły się przedsięwzięcia na rzecz ochrony środowiska i poszanowania praw człowieka (tab. 3). W analizowanym okresie w najmniejszym stopniu w wymiarze procentowym zwiększyło się zaangażowanie podmiotów gospodarczych w działania społecznie odpowiedzialne z obszarów ładu organizacyjnego oraz zaangażowania społecznego i rozwoju lokalnej społeczności (tab. 3.).

Tabela 3. Praktyki długoletnie przedsiębiorstw społecznie odpowiedzialnych w Polsce

dobre praktyki	praktyki długoletnie						
	2016	2017	2018	2019	2020	Zmiana % w latach 2019-2020	Zmiana % w latach 2016-2020
Ład organizacyjny	32	32	37	56	61	9%	90%
Prawa człowieka	16	17	22	42	55	31%	243%
Praktyki z zakresu pracy	106	137	180	288	270	-6%	154%
Środowisko	45	69	95	136	178	31%	296%
Uczciwe praktyki operacyjne	17	25	29	34	42	24%	147%
Zagadnienia konsumenckie	21	35	50	67	56	-16%	167%
Zaangażowanie społeczne i rozwój lokalnej społeczności	182	236	310	361	283	-22%	56%

źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie: [20], [21], [22], [23], [24].

Liczba firm wdrażających dobre praktyki (zarówno nowe jak i długoletnie) w latach 2016-2020 zwiększyła się solidarnie we wszystkich obszarach. Największy przyrost w ujęciu

procentowym dotyczył dobrych praktyk z zakresu praw człowieka i środowiska. W pierwszym przypadku odnotowano 71 praktyk w 2020 roku względem 23 praktyk w 2016 roku co stanowiło wzrost liczby firm zaangażowanych w te działania o 208%. Z kolei w obszarze środowiska w 2020 r. 139 firm zaangażowało się w przedsięwzięcia wspierające jego dobrostan względem 64 firm w 2016 roku co stanowi wzrost o 117%. Warto zauważyć, że jedynie w tych obszarach liczba zaangażowanych podmiotów zwiększyła się minimum dwukrotnie. W pozostałych obszarach liczba przedsiębiorstw implementujących dobre praktyki nie rosła tak dynamicznie. Najmniejsze przyrosty procentowe nie przekraczające 50% zaobserwowano w obszarach zaangażowania społecznego i rozwoju lokalnej społeczności oraz zagadnień konsumenckich (tab. 4.).

Tabela 4. Firmy wdrażające dobre praktyki ogółem według cyklu raportów *Odpowiedzialny biznes w Polsce*

Obszar/rok	2016	2017	2018	2019	2020	Zmiana % w latach 2019-2020	Zmiana % w latach 2016-2020
Ład organizacyjny	35	44	51	62	62	-	+77%
Prawa człowieka	23	24	41	45	71	58%	+208%
Praktyki z zakresu pracy	75	102	129	121	141	16%	+88%
Środowisko	64	80	101	129	139	8%	+117%
Uczciwe praktyki operacyjne	33	32	38	47	62	32%	+88%
Zagadnienia konsumenckie	35	40	42	41	52	27%	+49%
Zaangażowanie społeczne i rozwój lokalnej społeczności	134	138	176	164	185	13%	+38%

źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie: [20], [21], [22], [23], [24].

Liczba dobrych praktyk implementowanych przez przedsiębiorstwa społecznie odpowiedzialne w Polsce, które wspierają poszczególne cele zrównoważonego rozwoju jest bardzo zróżnicowana. W 2020 r. największym zainteresowaniem przedsiębiorstw cieszyły się dobre praktyki wspierające cel 3. – dobre zdrowie i jakość życia; cel 4. dobrą jakość edukacji; cel 12. – odpowiedzialną konsumpcję i produkcję; cel 10. – mniej nierówności oraz cel 13. – działania w dziedzinie klimatu. Z kolei najmniejsza liczba dobrych praktyk licząca zaledwie kilka lub kilkanaście przedsięwzięć miała miejsce w odniesieniu do celu 14. – życia pod wodą oraz celu 6. – czystej wody i warunków sanitarnych. W latach 2016-2020 odnotowano bardzo duży często ponad dziesięciokrotny wzrost wdrażania dobrych praktyk wspierających wybrane cele rozwoju zrównoważonego, które obejmowały cel 12. – odpowiedzialną konsumpcję i produkcję, cel 13. – działania w dziedzinie klimatu, cel 17. – partnerstwa na rzecz celów, cel 8. – wzrost

gospodarczy i godną pracę, cel 10. – mniej nierówności oraz cel 6. – równość płci. W latach 2016-2020 najmniejszy procentowy wzrost dobrych praktyk wspierających cele zrównoważonego rozwoju miał miejsce w przypadku celu 2. – zero głodu, celu 6. – czystej wody i warunków sanitarnych oraz celu 15. – życia na lądzie. Pomimo przyporządkowania tych celów do grupy o najniższej dynamice przyrostu warto podkreślić, że w każdym z przypadków sytuacja uległa poprawie o kilkaset procent (tab. 5).

Tabela 5. Dobre praktyki przedsiębiorstw społecznie odpowiedzialnych w Polsce wspierające cele zrównoważonego rozwoju

Cele zrównoważonego rozwoju	Dobre praktyki (liczba)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2016-2020	Zmiana % w latach 2016-2020
1. Koniec z ubóstwem	11	47	41	58	109	266	+890%
2. Zero głodu	17	26	31	31	46	151	+171%
3. Dobre zdrowie i jakość życia	69	224	317	360	574	1544	+731%
4. Dobra jakość edukacji	92	332	351	442	433	1650	+370%
5. Równość płci	9	24	23	74	109	239	+1111%
6. Czysta woda i warunki sanitarne	6	11	18	17	18	70	+200%
7. Czysta i dostępna energia	11	18	37	44	64	174	+482%
8. Wzrost gospodarczy i godna praca	29	136	214	336	415	1130	+1331%
9. Przemysł, innowacyjność, infrastruktura	27	57	91	105	155	435	+474%
10. Mniej nierówności	18	61	91	218	244	632	+1255%
11. Zrównoważone miasta i społeczności	38	81	122	186	179	606	+371%
12. Odpowiedzialna konsumpcja i produkcja	12	102	175	277	344	910	+2766%
13. Działania w dziedzinie klimatu	13	41	115	103	218	490	+1576%
14. Życie pod wodą	1	5	8	14	9	37	+800%
15. Życie na lądzie	20	46	73	89	84	312	+320%
16. Pokój, sprawiedliwość i silne instytucje	6	18	39	52	47	162	+683%
17. Partnerstwa na rzecz celów	6	16	43	53	90	208	+1400%

źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie: [21], [22], [23], [24], [25].

Wnioski

Na podstawie analizy przeprowadzonej w obszarze społecznej odpowiedzialności biznesu w świetle celów zrównoważonego rozwoju można sformułować następujące wnioski:

1. Społecznie odpowiedzialne praktyki nowe i długoletnie podejmowane przez polskie firmy w obszarach ładu organizacyjnego, praw człowieka, praktyk z zakresu pracy, środowiska, uczciwych praktyk organizacyjnych, zagadnień konsumenckich oraz zaangażowania społecznego i rozwoju społeczności lokalnej stanowią istotny wkład w realizację celów zrównoważonego rozwoju w sektorze przedsiębiorstw. Potwierdzono została więc teza zawarta w warstwie metodycznej artykułu.
2. W latach 2016-2020 liczba praktyk nowych, praktyk długoletnich oraz firm zaangażowanych we wszystkich obszarach społecznej odpowiedzialności biznesu zwiększyła się w każdym przypadku od kilkudziesięciu do kilkuset procent. Świadczy to jednoznacznie o wzroście świadomości właścicieli przedsiębiorstw, którzy zauważają, że oprócz chęci generowania zysków znaczenie ma także troska o dobrostan otoczenia wewnętrznego i zewnętrznego firmy.
3. Wybuch pandemii Covid-19 spowodował znaczący wzrost zainteresowania przedsiębiorstw wdrażaniem praktyk społecznie odpowiedzialnych, których celem było zapobiegnięcie rozprzestrzenianiu się koronawirusa oraz przeciwdziałanie jego negatywnym skutkom. Obszarem o szczególnym stopniu oddziaływania były zagadnienia konsumenckie gdzie m. in. wprowadzono nowe procedury wobec klientów, wdrożono technologiczne udogodnienia oraz dostrzeżono potrzeby grup zagrożonych wykluczeniem (np. seniorów).
4. Najliczniejszą grupę praktyk społecznie odpowiedzialnych podejmowanych przez sektor przedsiębiorstw w Polsce w 2020 r. stanowiły przedsięwzięcia wspierające realizację celu 3. dotyczącego dobrego zdrowia i jakości życia oraz celu 4. na rzecz dobrej jakości edukacji. Z kolei biorąc pod uwagę lata 2016-2020 największym wzrostem popularności cieszyły się dobre praktyki wspomagające realizację celu 12. dotyczącego odpowiedzialnej konsumpcji i produkcji oraz celu 17. związanego z partnerstwem na rzecz celów.
5. Wzrost popularności praktyk społecznie odpowiedzialnych w gronie polskich przedsiębiorstw pozwala zaryzykować, że stają się one coraz bardziej popularnym elementem strategii ich funkcjonowania w gospodarce. Warto zaznaczyć, że działania społecznie

odpowiedzialne z jednej strony sprzyjają kształtowaniu zrównoważonego rozwoju a z drugiej strony mogą stanowić źródło przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw.

Abstract

The aim of the study is to determine the importance of activities of socially responsible enterprises for the implementation of sustainable development goals in Poland. The research used the desk research method. The theoretical layer of the thesis was prepared on the basis of a query of the literature on the subject. The empirical layer of the work was edited on the basis of an analysis of empirical data on the activity of Polish enterprises in the areas of corporate social responsibility. The empirical data used in the study was taken from the series of publications entitled "Report Responsible business in Poland. Good Practices ..." which contains information on enterprises engaging to the greatest extent in socially responsible activities in Poland. In the years 2016-2020, the number of new practices, long-term practices and companies involved in all areas of corporate social responsibility increased in each case from several dozen to several hundred percent. This clearly proves the growing awareness of business owners who notice that apart from the will to generate profits, it is also important to care for the well-being of the internal and external environment of the company. The thesis was confirmed that the popularity of taking good practices as part of corporate social responsibility is growing, which is reflected in the wider implementation of the goals of sustainable development.

Keywords:

corporate social responsibility, sustainable development goals, organizational governance, human rights, work practices, environment, fair operating practices, consumer issues, social commitment and local community development.

Literatura

[1] *Agenda 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju w Polsce – implementacja w Polsce*, http://www.un.org/pl/files/170/Agenda2030PL_pl-5.pdf, [dostęp: 10.10.2021 r.].

- [2] Rogall H., (2010). *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań, s. 147.
- [3] Kociszewski K., Fiedor B. (red.), (2010). *Ekonomia rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, s. 172.
- [4] *Cele zrównoważonego rozwoju – plan działań na rzecz ludzi i planety*, Analiza tematyczna 2/2015, Forum odpowiedzialnego biznesu, https://odpowiedzialnybiznes.pl/wp-content/uploads/2015/10/AnalizaTematyczna_12-OST2.pdf [dostęp: 25.10.2021 r.].
- [5] *Agenda 21*, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> [dostęp: 1.11.2021 r.].
- [6] Gruchelski M., Niemczyk J., (2016). *Agenda Narodów Zjednoczonych na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 i cele zrównoważonego rozwoju – szanse realizacji celów*, Postępy Techniki Przetwórstwa Spożywczego, 1/2016, s. 122-126.
- [7] *Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030: w kierunku pomyślnego wdrożenia w Polsce*, Seria „Lepsza Polityka Państwa”, OECD 2017, <https://www.oecd.org/poland/Better-Policy-Series-Poland-Nov-2017-PL.pdf> [dostęp: 25.10.2021 r.].
- [8] *Kampania 17 celów. Agenda 2030*, <https://kampania17celow.pl/agenda-2030/>, [dostęp: 25.10.2021 r.]
- [9] Kanigel R., (1997). *The One Best Way: Frederick Winslow Taylor and the Enigma of Efficiency*. Penguin Books, New York.
- [10] Peters T. J., Waterman R. H., (1982). *In Search of Excellence: Lessons from America's Best – Run Companies*, Harper, New York.
- [11] Brajer-Marczak R., (2017). *Dobre praktyki w doskonaleniu procesów biznesowych*, Studia Informatica Pomerania, 1/2017 (43), s. 15-25.
- [12] Bednarek M., (2007). *Doskonalenie systemów zarządzania: nowa droga do przedsiębiorstwa lean*, Difin, Warszawa, s. 161.
- [13] Gołaszewska-Kaczan U., (2012), *Najlepsze praktyki w zarządzaniu zasobami ludzkimi według badań Instytutu CRF*, Zarządzanie i Finanse, 1(3), s. 357–367.
- [14] Karwińska A., Wiktor D., (2008). *Przedsiębiorczość i korzyści społeczne: Identyfikacja dobrych praktyk*, Ekonomia społeczna teksty, nr 6/2008, s. 6-8.
- [15] Makuch Ł., (2010). *Na drodze do równowagi*, Harvard Business Review Polska, dodatek Brief: Zrównoważony rozwój, wyzwanie i szansa dla biznesu, s. 12.
- [16] Lambertini L., Palestini A., Tampieri A., (2016). *CSR in an Asymmetric Duopoly with Environmental Externality*, Southern Economic Journal, 83(1), s. 236.

[17] The World Bank, *CSR Practice, Public Sector Roles In Strengthening CSR; Taking Stock, Business for Social Responsibility*, BSR Issue Briefs, Overview of CSR.

[18] Gołaszewska-Kaczan U., (2020). *Spoleczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa – działania w obszarze wewnętrznym*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s. 14-15.

[19] *ISO 26000 Guidance on social responsibility, Norma międzynarodowa dotycząca społecznej odpowiedzialności*, https://www.pkn.pl/sites/default/files/sites/default/files/imce/files/discovering_iso_26000.pdf, [dostęp: 25.10. 2021 r.].

[20] *Raport Odpowiedzialny biznes w Polsce. Dobre Praktyki 2020*, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, https://odpowiedzialnybiznes.pl/wp-content/uploads/2021/04/FOB_Raport2020.pdf [dostęp: 25.10.2021 r.].

[21] *Raport Odpowiedzialny biznes w Polsce. Dobre Praktyki 2016*, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, <https://odpowiedzialnybiznes.pl/wp-content/uploads/2017/04/Raport2016-PDGL-popr.pdf> [dostęp: 25.10.2021 r.]

[22] *Raport Odpowiedzialny biznes w Polsce. Dobre Praktyki 2017*, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, <https://odpowiedzialnybiznes.pl/wp-content/uploads/2017/04/Raport2016-PDGL-popr.pdf> [dostęp: 25.10.2021 r.]

[23] *Raport Odpowiedzialny biznes w Polsce. Dobre Praktyki 2018*, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, <https://odpowiedzialnybiznes.pl/wp-content/uploads/2017/04/Raport2016-PDGL-popr.pdf> [dostęp: 25.10.2021 r.]

[24] *Raport Odpowiedzialny biznes w Polsce. Dobre Praktyki 2019*, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, <https://odpowiedzialnybiznes.pl/wp-content/uploads/2017/04/Raport2016-PDGL-popr.pdf> [dostęp: 25.10.2021 r.]